سبیل الرشاد

سنه ۱۳۳۰

ابونه شرائطی: هر یرده
ایچون سنه لکی (۲۷۵)
آلتی آیلغی (۱۵۰)
غروشدر

نسخه سی ۵ غروش،
سنه لکی ۵۲ نسخه در

اداره خانه
آنقره ده حریت اوتلی
قارشوسنده

اخطارات
آبونه بدلی پشیندر

مسلکه موافق آثار مع
الممنونیه قبول اولنور. درج
ایدلمه ین یازیلر اعاده اولنماز

ادرس تبدیلنده آیریجه
بش غروش کوندرلملیدر

مکتوبلرك امضالری واضح
واوقوناقلی اولمسی و آبونه
صره نومروسی محتوی
بولونمسی لازمدر.

ممالك اجنبیه ایچون آبونه
اولانلرك آدرسلرینك
فرانسزجه ده یازلمسی رجا
اولنور.

پاره کوندرلدیکی زمان نه یه
دائر اولدیغی واضحا
بیلدیرلمسی رجا اولنور.

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

باش محرر
محمد عاکف

صاحب ومدیر مسؤل
اشرف ادیب

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

عدد ۴۸۶ | ۲۶ شوال ۱۳۳۹ | جمعه ایرتسی | ۲ تموز ۱۳۳۷ | ۱۹ جلد

اولندی. بنی قریضه جزای سزاسنی کوردیکنده حضرت مشارالیهك یاره‌سی التیام پذیر اولمقده ایدی. تکرار دعا ایتدی: « آرتق قریرالعین اولدم. ای اولو تکرم، بنم ایچون بشقه بر جهاده وصول ممکن دکلسه، جهاددن نسیبم کسلدیسه همان بو آلدیغم جریحه‌یی سبب موتم قیل که بو مهم ومقدس جهادك شهیدلرندن اولایم.» دیه‌رك یالواردی. قضارا جریحه‌سنك اوزرینه برکچی اوغرامق نتیجه‌سنده نزف دمدن حضرت مشارالیه شهید اولدی.

خلاصه اوروپا دولتلری پك یقین بر زمانده آناطولی استیلاسنك، اسلامیت امحاسنك امکانسزلغنی ادراك ایده‌رك ایشك ایچندن صیرلمغه باشلایه‌جق، بز مسلمانلرده عن قریب حریم عفتمزه صوقولان یونان خائنلرینك تمامیله قهر و امحا اولندیغنی کورمکله مباهی و قریرالعین اوله‌جغز. توفیق وامداد اللهدن.

قره‌حصار صاحب مبعوثی

خواجه شکری

تنظیماتجیلق بو مملکت ایچون محض فلاکت اولمشدر

— بویوك ملت مجلسی اعضای محترمه‌سنه —

برعصره قریب زماندن بری منور طبقه آره‌سنده صالغین صورتده حکم سورن اصلاحات علتنه طوتولمیان متفکرلرمزك زدر. مملکتمزده اوکجه‌لری محدود مقدارده بولونان بو اصلاحاتجی زمره اجنبی عرفانی، فرنك اصول تربیه‌سی اوزرینه قورولان معارف فابریقه‌سی محصول ویرمه‌یه باشلادقدن صوکرا خیلی چوغالدی. بونلرك امور ملتده عامل اولمه‌یه باشلادیغی زماندن بریدر که مملکتده مجادلات اجتماعیه باش کوستردی وبونك نتیجه‌سی اولمق اوزره درلو درلو مجددلر، بدعتلر، ایکیلکلر حصوله کلدی.

بر طرفدن عرفی وکیفی ادارلرك حصول واستقراری، دیکر طرفدن دولتك زمام مقدراتی اللرنده طوتان رجال اداره وعلمیه‌نك دوچار اولدیغی عطالت ورخاوتك تأثیری ایله انحطاطه یوز طوتمه‌یه باشلادقدن صوکره دولت عثمانیه بری حلول جبری، دیکری ده حلول مصلحانه اولمق اوزره ایکی نوع تضییق خارجی‌یه معروض قالمشدی: روسیه جبر وقهر ایله سلطنت عثمانیه‌یی آزمك، یریوزندن قالدیرمق ایسته‌یوردی. اوروپا ایسه مصلحانه بر صورتده دولتك عروقنه حلول ایدرك منافع اقتصادیه وسیاسیه‌سنی تأمین ایلمك سیاستنی تعقیب ایدییوردی. واقعا بو حرکت برنجیسی کبی شدید وسریع دکلدی. اوروپانك غایه‌سنه واصل اولمسی اوزون زمانه متوقفدی. بناءً علیه ظاهراً تهلکه‌سز کورونیوردی. فقط ملتك معنویاتنه‌ده اجرای تأثیر ایدرك اونی تملکدن، روحندن صارصمق اعتباریله تهلکه‌سی اوته‌کندن دها مدهش ایدی. روسیه بر آیی کبی مادی حرکت ایدییوردی. اوروپا ایسه اقتصادی، سیاسی وحرثی نفوذ ایله بر قورت کبی ایچین ایچین وجود دولتی کمیرییوردی. اونك ایچوندر که دولت عثمانیه روسیه‌یه قارشی مدافعه وضعیتنه کچدیکی حالده اوروپایه قارشی قاپولرینی آچمق غفلتنده بولوندی. یا تهلکه‌یی سزه‌میه‌رك، یاخود تحققی اوزون زمانلره متوقف اولدیغنه آلدانه‌رق اوخصوصده حقیله مجادله‌یه کیریشمدی. بالعکس اوروپا سرمایه‌سنك، اوروپا حرثنك، اوروپا تأسیسات ونظاماتنك مملکته دخولنی تسهیل ایتدی. حتی ظن ایتدی که مملکتك دوچار اولدیغی انحطاطك سببی او تنظیمات وتشکیلاتدن محرومیتیدر.

اوروپایه کیدوب‌ده اورانك شعشعه‌سیله کوزلری قاماشان، اونلرك افکار و معلوماتیله ذهنلری طولان بر طاقم ذوات وطنلرینه عودت ایتدکدن صوکره آرتیق هر شیئی بوزوق کورمه‌یه باشلادیلر. مملکتی انحطاطدن قورتارمق ایچون موجودی ییقه‌رق غربلیلاشمش اولان وقوف وقفالرینه، فرنکلشمش اولان اجتماعی و سیاسی تصورلرینه کوره یکی بر هیئت اجتماعیه تشکیلنی لزم عد ایتدیلر. ملتك ماضیسنی، عنعناتنی، اساسات اجتماعیه ودساتیر اعتقادیه‌سنی هیچ نظر اهمیته آلمایه‌رق اوکا تمامیله غربده کوردکلری نظام اجتماعی و شکل سیاسی‌یی ویرمکدن باشقه چارهٔ سلامت اولمادیغی ذهاننه دوشدیلر. حالبوکه بزم بوتون مؤسساتمز صرف اسلامی مبدألریمزله اسلامی تلقیلرمزدن طوغمش اولدیغی ایچون بونلرك یرینه مبادی وتلقیات غربیه اوزرینه قورولمش یکی بر طاقم مؤسسه‌لر اقامه ایده‌بیلمك ایچون اسکیلرینك ازاله‌سی لازم کلیوردی. ذاتاً دولتی ترقیدن آلیقویان دین اولدیغی فکری بعض ذهنلره یرلشمشدی. علوم وفنون مثبته‌نك تکاملنی تعقیب ایتمدیکمز ایچون غربدن کری قالدیغمز اونودولیور، ترقف وانحطاطمزدن بزه رهبرلك ایدن علما ورجالمز اتهام اولنیورده بوتون سیئات ونقائص پك حقسز اوله‌رق دینه عطف اولونیوردی. اسلامك شعشعه‌نثار بر مدنیتله انسانیتی اعلا ایتدیکندن، دولت عثمانیه‌یی امثالسز بر سطوت وشوکتله تأسیس ایلدیکندن، باخصوص مدنیت غربیه‌نك بیله اوکا مدیون شکران بولوندیغندن تغافل ایدیله‌رك مانع ترقی اولدیغنه حکم ایدیلیوردی. بناءً علیه اونلره کوره دولت عثمانیه‌نك تعالیسی ایچون بوتون تشکیلات ومؤسساتنی، قوانین ونظاماتنی تحت تأثیرنده بولوندیران دینك نفوذ وحاکمیتندن حکومتی تجرید ایتمك، فرانسه‌ده اولدیغی کبی صرف جسمانی بر شکله قویمق

اقتضا ايدييوردى ! ذاتاً اوروپانك دولت عثمانيه‌يه قارشى خصومت كوسترمسى دين اسلام ايله متدين اولمسندن طولايى دكلميدى ؟ اكر دولت عثمانيه ، حكومتى دينك تأثيرندن تجريد ايدر ، بوسبوتون جسمانى اساسلره مستند برحكومت تشكيل ايدرسه اوزمان تماميت ملكيه‌مزى تكفل (!) ايتمش اولان دول معظمه‌نك مظاهرت وتوجهى بزدن اسيركه‌مسنه هيچ برسبب قالمامش اوله‌جقدى !

ايشته (تنظيمات) اعلان اولونديغى صيره‌لرده مملكتك قدراتى اللرينه كچيره‌ن بر قسم رجال سياسيه‌مز بو صورتله دوشونورلردى . طبيعى اونلرده بوحالت روحيه‌يى حصوله كتيره‌ن غرب عرفانى ، غرب تحصيل وتربيه‌سيدى . مصلحانه برصورتده عروق حياتيه‌سنه حلول ايله دولت عثمانيه‌يى ايچندن كميرمه‌يه عزم ايدن اوروپا دائما بوفكرى الهام ايتمكدن كرى طورماز ، هرفرصتدن استفاده ايله زهرلرينى صاچاردى . بواوغورده صرف ايتدكلرى ميليونلر ، اختيار ايلدكلرى زحمتلر جداً شايان حيرتدر . كيم ادعا ايده‌بيليركه اوروپاليلرك بزه قارشى اصلاحاتك لزومندن بحث ايتملرى دولت عثمانيه‌نك خيرينه ، حقيقةً ترقى وتعاليسنه معطوف ايدى ؟ هيچ شبهه يوقكه بوبون مقصدلرى دولتك بنيهٔ اجتماعيه‌سنده بر صارصينتى حصوله كتيرمكدى . دولت عثمانيه‌يى اك قوى الشكيمه حكومتلر درجه‌سنه اصعاد ايدن اساسات دينيه‌دن اوزاقلاشديرمق اوروپاليلرك عمدهٔ آمالى ايدى . وزيرلرمزك محرم اسرارى ، رجالمزك خيرخواه مستشارلرى ، چوجقلرمزك امين مربيلرى اولور ، متمادياً ذهنلره بو فكرلرى آشيلايورلردى .

انكار اولونه‌مازكه دولت عثمانيه توقف وانحطاطه باشلامشدى . فقط بونك حقيقى سببنى تحرى ايتمك واركا كوره اصلاحى چاره‌سنه توسل ايله‌مك اقتضا ايتمزميدى ؟ دينك هانكى نقطه‌سى ، هانكى دستورى ملتى ترقيدن آليقويمشدى ؟ سلطنت عثمانيه‌نك عصرلرجه شوكت وعظمتنى تأمين ايتمش اولان شريعت كرسيلريله مدرسه‌لر ، يعنى عدالت محكمه‌لريله علم وعرفان مؤسسه‌لرى اكر اسكيسى كبى وظيفه‌لرينى ايفا ايده‌ميورلر ديسه اونلرى اصلاح ايده‌جك چاره‌لرى بولمق وتطبيق ايتمك لازم كلمزميدى ؟ تنظيماتجيلر نه‌يه اونلرى اليم بر وضعيت ايچنده براقديلرده اونلرك يانى باشنده فرانسز محكمه‌لريله فرانسز مكتبلرندن باصمه قالب آلنمش اولمسندن طولايى محيط ايله اصلا مناسبتى اولميان ، مملكتمزده بالذات فرانسه قدر يابانجى اولان بب يكى طرزده محكمه‌لر ، مكتبلر وجوده كتيرديلر ؟ تنظيماتجيلرك شريعت محكمه‌لريله مدرسه‌لرى بوسبتون قالديرمايه‌رق اووضعيتده براقملرينه كنديلرندن دها عقللى ، دها قدر شناس اولان خلقك اومؤسسه‌لره قارشى مربوطيتلرندن چكينملرندن باشقه عجبا بر سبب كوستريله‌بيليرمى ؟ مرور زمان ايله اونلرك كندى كندينه چوكملرى فكرنده بولوندقلرى انكار اولونه‌مايه‌جق بر حقيقتدر .

ايشته تنظيماتدن صوكره وجوده كتيريلن يكيلكلرك هپسنك اوزرنده بزم تلقياتمزه برم ، مبدألريمزه قارشى درين بر خصومت روحنك بوتون تظاهراتى انطباع ايتمش اولديغى واضح بر صورتده كورولور .

(تجدد) دييه توصيف ايديلن بو يكيلكلردن دولت و ملت عجبا نه استفاده ايتدى ؟ استفاده شويله دورسون ، عصرلردن برى تأسس ايتمش عقائدى ، افكارى ، تلقياتى ، عنعناتى ، حسياتى ، اخلاقى خراب ايتدى ؛ سوزك قيصه‌سى مملكتى تام بر فوضاى معنوى‌يه طوغرو سوروكله‌يوب كوتوردى .

اودورده‌كى رجال حكومتمز صانديلركه : مؤسسات غربيه تقليدلرينى و برابرنده اوروپاليلرك تلقيلرينى ، مبدألرينى كتيريويرمكله اوروپا حكومتلرينك محبتلرينى جلب ايده‌جكلرده بوصورتله اسكى خصومتلرينى تخفيفه ، اسكى خودكاملقلرينى تعديله موفق اوله‌جقلر . بو باطل ظن اوزرينه مملكتى اسلامدن اوزاقلاشديرمق مجبوريت قطعيه‌سنده بولوندقلرينه قانع اولديلر . فقط بوقدر فداكارلغه مقابل اوروپانه خصومتنى تخفيف ايتدى ، نه ده خودكاملغندن ذره قدر تعديلده بولوندى . بالعكس دولتمز ضعفه اوغرادقجه اوزرينه چوللاندى ، تشتته دوشدكجه دريسنى يوزمه‌يه شتاب ايتدى .

ايشته مملكته يكى برشكل ويره‌رك ، دولتى تخليص واعلا ، ملتى سعادته ايصال ايده‌جك (اصلاحات) و (تنظيمات) ك نتائج اجتماعيه وسياسيه‌سى ! ذاتاً مقصدده بوايدى . نتيجه مقصده كوره ظهور ايتدى .

فرانسه سفراسندن (آنكه‌لهارد) « دولت عثمانيه‌نك تاريخ اصلاحاتى » عنوانلى اثرنده تنظيماتك اساسنى وغايه‌سنى شوصورتله تعريف ايدييور ، دييوركه :

« تنظيماتدن مقصد عمومى هيئت اجتماعيهٔ اسلاميه‌يى عصرلرجه زماندن برى معنىً وسياسةً آيرى ياشامش اولديغى هيئت اجتماعيهٔ خرستيانه‌يه ياقلاشديرمق (يعنى اسلامدن اوزاقلاشديرمق) ايدى . بويله برتشبثك موجب اولديغى مشكلاتك ماهيت مخصوصه‌سى حقنده شبهه وترددده محل يوقدر . هيچ شبهه يوقدركه عثمانلى ايمپراطورلغنى قرون وسطانك ظلمت كثيفه‌سى ايچنده كوندن كونه دها زياده باتيره‌رق نهايت كونك برنده بوسبتون نابود اولمسنى انتاج ايده‌جك كبى كورونمش اولان مؤثر ، حكومت عثمانيه‌نك اوروپا هيئت دوليه‌سى خارجنده حال انفرادده قالمسى ايدى . بوانفرادك سبب حقيقيسى ده دين ايدى .

« فى الحقيقه حكومتى تأسيس ايتمش اولان اسلاميت ، ناظم وحاكم مطلق اوله‌رق قالمشدر ؛ تشكيلات مليه ايله عقائد دينيه يكديكريندن تفريق ايديله‌ميه‌جك صورتده قاريشمش اولديغندن تشكيلات مليه‌ده عقائد دينيه كبى لايتغير وقطعى ايدى .

« توركيانك آرتق ردنده استغنا كوستره‌ميه‌جكى ائتلافى حصوله كتيرمك ايچون اورته‌ده‌كى مانعه‌يى يابوسبتون ازاله ، ياخود تخفيف وتسويه ايتمك يعنى حكومتى عالم خرستيانيتده اولديغى كبى قوانين دينيه‌نك

تأثیراتندن آزچوق آزاده برحاله کتیررەك روحانیتدن دنیویته (یعنی لائیك ـ لادینی برشکله) تحویل ایلەمك، یاخود عقائد اساسیەسنی سربستجه تفسیر ایتمك صورتیله یاواش یاواش تحدیدات و تقییدات دینیەدن قوتارمق ایجاب ایدییوردی .

« حکومت عثمانیه هرشیدن پك چابوق متأثر ومنفعل اولان جاهل ومتعصب برخلقك موجب اغبراری اولەجق حالاتدن احتراز ایتدیکی ایچون بو ایکنجی شقی اختیاره قرار ویرمشدی . »

انکلهارد ، تنظیماتك علتنی ، غایەسنی ، دساتیر اساسیەسنی پك آچیق برصورتده ایضاح ایدییور : علتی دین ، غایەسی دولتك تخلیص واعلاسی ، دساتیر اساسیەسیده :

۱) دین اسلامك بوسبتون ازالەسی ،

۲) حکومتك دیندن تفریقی ایله لائیك بر حاله افراغی ،

۳) دینك سربست تأویلات ایله تحریفی .

انکهارده کوره حکومت بونلردن ایکنجی ویا اوچنجی‌یه قرار ویرەرك ایشه باشلامش .

فی الحقیقه اصلاحات نقطهٔ نظرندن مملکتکمزده حکم سورەن افکار شتی ایچنده بو دستورلرك بریسی آرقەسندن اولسون قوشمایان پك آز کبی ایدی . هپ تعصبه قارشی یورودیکنی درمیان ایدوب طوران و بو کلمه ایله دین اسلامك حقیقتنه خصومتنی ابرازدن خالی قالمیان و بونکله دولته، دولته اولمادیغی صورتده انسانیته خدمت ایتدیکی زعمنی اظهار ایلەین وعالمده تعصبه یکانه مثال تشکیل ایدن افکار هپ بو دستور تثلیث ایله صاپیتمشدر .

آنکلهارد جنابلری بالادەکی افادەلریله اصلاحاتك غایەسی دولتی یاپمقمی، یاخود ییقمقمی اولدیغنی برسفیر آغزینه یاقیشەجق بلاغت ایله پك کوزل ایضاح ایدییورلر . هیچ شبهه یوقدرکه بو دستورلرله باشلایان اصلاحاتك دولت عثمانیەیی ییقمقدن باشقه برنتیجه ویرمسی احتمالی یوقدی . چونکه عالمده هیچ برشی تبدیل هویتله اصلاح ایدیلەمز ، افنا ایدیلیر . ایی اولسی آرزو ایدیلن بر خستەنك قبی کسیلوب آتیلەمز . بلکه اونك تقویەسنه اعتنا ایدیلیر .

علمه ، عقل وحکمته ، ملتلرك احوال روحیه و اجتماعیەلرینه کلیاً مخالف اولان بوطرز حرکتك دولت وملتی سعادت وسلامته چیقاریر بریول اولمادیغنی برآز دوشونور قفاسی اولانلر پك اعلا آکلایەبیلیردی . صلاح و سلامت دکل ، بالعکس بو ، دولتی طبیعت اصلیەسی خلافنه اولەرق دائما استبداده طوغری یوروتمك، افکار عمومیهٔ ملیەیی حکمدن اسقاط ایدرك ارادهٔ دولتی محدود اللرده طوپلامق دیمکدی . نته کیم دورهٔ اصلاحات و تنظیماتدن بری دولت دائما استبداده طوغرو توجه ایلمش ، دائما قانوندن زیاده ادارهٔ عرفیه تطبیق ایلمەیه مجبور اولمشدرکه اك صوکنده اعلان ایدیلن مشروطیت دورنده اسکی دورلردن زیاده استبداد حس ایدیلمسی، مشروطیتك استبداد منورله تفسیرینه لزوم کورونمسی هپ بوندن منبعث اولمشدر .

بن بوندن طولایدرکه دورهٔ اصلاحاتده یاپیلان قانونلرك هیچ بریسی جدی بر قانون اولەمامش ، هپسی برر تحول ، برر انقلاب پروپاغانداسی ماهیتنده قالمشدر . قانون ممکن اولدیغی قدر ثابت اولمق و روح ملتده یر بولەرق منتظم و مستقر بر وضعیت اجتماعیه حصوله کتیرمك ایچون یاپیلیر . کوستاولوبونك دیدیکی کبی ، قانونلرله تحول وتجدد یاپمق ، انتظام اجتماعی‌یی مخل وحکمت تشریعه مخالفدر . بزم قانونلریمز ایسه هپ بوقبیلدندر . اونك ایچوندرکه قلبلرده اصلا نفوذی یوقدر . تحول ، طبیعت وفطرت حیاتده حاصل اولور . قانونلر بونی تثبیت ایچون تعدیل اولونور . فلسفهٔ حقوق بونی کوستردیکی کبی فقه اسلامك قواعد اصولیەسیده بونی ناطقدر .

ایشته شو ایضاحمز ایله آکلاشیلیورکه اصلاحاتی دین اسلامك علیهنه توجیه ایدن ومع التأسف تطبیقنه باشلانمش اولان فکر ومذهب هپ حس تمثله ، قوتلی بر تعصبه قاپیلەرق ، دولتی دائما اوچورومه سوروکلەمك ایچون بالادەکی دستور تثلیثی ذهننه قویەرق قدمەلرنده کاه بریکنه ، کاه اوبرینه باصمش وحکومتك دیندن تفریقی دردیله هرخطوەسنده برایکیلك احداث ایتمشدر . اصلاحات وتنظیماتجیلر ، جسمانی اصوللری کندیلرینه رهبر حرکت اتخاذ ایلدکلری حالده مملکتده وجوده کتیردکلری آثار ایشته میداندر! ترقی شویله طورسون، انحطاط مدهش صورتده آرتمش ، مملکت باشدن باشه خرابەیه دونمشدر . آردی آرقەسی کلمەین استقراضلر هپ تنظیماتجی بکلرك ، پاشالرك وافندیلرینك معاشلرینه، تخصیصاتلرینه ذوق وصفالرینه حصر ایدیلمش، بریده خلق متمادیاً فلاکتدن فلاکته، سفالتدن سفالته سوروکلنوب طورمشدر. بویوك بویوك آثار نافعه ومدنیه شویله درسون ، عادی شوسه یوللری بیله یاپیلەمامش ، ترقی نامنه مملکته غربك یالکز لوثیاتی کلمشدر : عشرت مملکتك هرطرفنی قاپلامش، فحشیات قانوناً مباحات صیرەسنه کچمش ، سوء اخلاق آلەبیلدیکنه توسع ایتمشدی . عناصر آرەسنده منافرات متقابله تأسس ایلمش ، اجتماعی تشتتلر ، سیاسی احتراصلر، شخصی منافرتلر مملکتی مدهش بر فترت اجتماعیه وسیاسیەیه دوشورمشدی .

ایشته اصلاحات وتنظیماتك مادی ومعنوی محصوللری !

* * *

عجبا مشروطیت ، اصلاحات وتنظیمات دورینك جسم دولتده آچدیغی بومهلك رخنەلره چارەساز اولەبیلدیمی ؟ یوقسه اودورك رجالیده عینی علته طوتولەرق ، عینی سقیم دستورلری تعقیب ایدرك دولت وملتی دهامدهش فلاکتلرەمی سوروکلەدی ؟

بوسؤالك جوابنى ادارهٔ استبدادیه‌نك بیقلمسی ومشروطیتك تأسیسی خصوصنده بویوك فداكارلقلرده بولونان وبرخیلی زمان مشروطیتپرورلرك رئیسی بولونان صدر اسبق پاشا سعید حلیم پاشا حضرتلرندن دیكلیه‌لم :

« قانون اساسینك ادارهٔ حمیدیه‌یه نهایت ویره‌جكی حقنده‌كی امیدلر بوشه چیقمادی . فی‌الحقیقه قانون اساسینك اعلانیله برابر ادارهٔ مذكوره‌ده رهین اندراس اولدی. فقط مملكتك حصول سعادت حالی ایچون پرورده ایدیان امیدلر تحقق ایتمش اولمادی . مجلس مبعوثان عثمانی خاقان مخلوعك كندیسنده تمركز ایتدیرمش اولدیغی بوتون نفوذ واقتداره توارث ایتدیكندن خاقان جدید اجدادیك تحت سلطنته جلوس ایتدیكی زمان مقام سلطنتی الك اساسلی والك زیاده غیرقابل انكار حقوق وامتیازاتندن تجرید ایدلمش بولدی . قوهٔ اجرائیه ، مستبد برپادشاهك بویوندوروغندن نفوذ واعتباردن معرا ، تجربه‌دن محروم، كندیسنه صورت خود سرانه‌ده بخش واضافه اولونان حقوق وامتیازات مفرطه‌یی سوء استعماله محكوم بر مجلسك بویوندوروغی آلتنه كچدی . شو وصایت مستبده وتشتت كارانه آلتنده قوهٔ اجرائیه ادارهٔ حمیدیه زمانندهكندن دها دون بر دركه‌یه تنزل ایدرك هر طرفده انتظامسزلق وعصیان حصوله بادی اولدی ومملكتی مادی ، معنوی فترت كایه‌یه سوروكلدی . دها مشروطیتك اوچنجی سنه‌سنده فنالق جالب اندیشه اوله‌جق بر درجه‌یه واصل اولدیغندن بو فنالغك نه كبی اسبابدن تولد ایتدیكی كمال دقتله تدقیق وتحری‌یه لزوم مبرم حس ایدیلدی . یاپیلان خطیاتك ماهیت ووسعتی نهایت الامر آكلاشیلدی. بو فنالغك باشلیجه مسببی مجلس مبعوثان اولدیغی تحقق ایتدی و كوجلكله طاغیلدی ، درحال ایكنجی مجلس مبعوثان انتخابنه باشلانیلدی ونتیجهٔ انتخاباتده اولكنه فائق برمجلس ملی تشكل ایتدی. مجلس جدیدك اولكی آجی تجربه‌لردن استفاده ایده‌جكی وقانون اساسی‌یی دها جدی ومحكم اساسلره بنا ایلیه‌جكی واولكی مجلسك ادرا كنه موفق اوله‌مادیغی ادارهٔ مشروطیته برحیات وفعالیت جدیده ویرمه‌یه موفق اوله‌جغی امید اولونمشدی . فقط بو بیچاره مملكتی تعقیبدن كری طورمیان مصیبت ، مملكتك بو دفعه‌ده یك بهالی‌یه مال اولان بر تجربه‌دن استفاده ایتمسنه والك مشروع امیدلرینك حصولپذیر اولدیغی كورمسنه مساعده ایتمدی . ایكنجی مجلس مبعوثان اجتماع ایدر ایتمز بر ضربهٔ ناكهانی ایله طاغیلدی وبو بدبخت مملكت الك آجی فلاكتلره دوشدی . حال بوكه قانون اساسینك اعلانی نه‌قدر امیدلر وخیالار اویاندیرمشدی . اعلانیله هر كس غایهٔ خیالیسنك حصولپذیر اولدیغی ظننده بولونمشدی .

« حیاتنك اوتوز سنه‌سنی الك زیاده ماحیٔ اخلاق بر ادارهٔ مستبده آلتنده كچیرمش اولان بزلر بو سایه‌ده حر انسانلر ، فضیلتپرور ، عفیف ومستقیم افراد زمره‌سنه داخل اوله‌جغمز ظننده بولوندق . قانون اساسینك احوال اجتماعیه وسیاسیه واقتصادیه‌مزی اقشامه صباحه تغییر ایتمك قدرت اعجازنمایسنی حائز اوله‌جغنی ، ذلیلانه اولان اختلافات داخلیه‌مزی بزه اونوتدیره‌جغنی وجمله‌مزی یالكز وطن عثمانینك شان وعظمتنی تخیل ایدر بویوك وتجیب برعائله عثمانیه‌حالنده مزج وتوحید ایلیه‌جكنی امید ایلمشدك .

« حیفا كه دها ایلك سنه‌دن اعتباراً بو طاتلی امیدلر، بو كوزل تخیلار اوچرب كیتدی . قانون اساسیمزك بزه بخش وتأمین ایتدیكی حقوق وسربستی، ادارهٔ حمیدیه‌نك درجهٔ نهایه‌ده توسیع ایتمش اولدیغی بوتون سوء اعتیاداتمزی بی محابا استعمال ایتمكلكمزدن باشقه بر ثمره ویرمدی . اجتماعی نقطهٔ نظردن بونلرك تأثیری آنجق اصول وعادات ، صنوف وطبقات اجتماعیه‌نك هپ بردن رفعی یعنی هرج ومرج تام حصولی صورتنده تجلی ایتدی . الك مترقی ومسعود ملتلر درجه‌سنده احراز حقوق ایتمك داعیهٔ طفلانه‌سی بزی مدعیاتمزده ایلری كوتوردكچه كوتوردی وحرص اشتهامزی ارتدیرمش اولدیغندن احوال اقتصادیه‌مز بزه هرزماندن زیاده تحملفرسا كوروندی .

« هركس دها زیاده نائل حضور وسلامت اوله‌بیله‌جكی امیدنده بولونمشكن بالعكس عمومك فقدانیٔ حضوری تزاید ایتمش وهركس كندیسنی اسكیسندن زیاده فنالغه معروض قالمش بولدی . چونكه هركس جرأت وتجاوزنی آرتدیرمش اولدی . هركس یكدیكرینی بی محابا اضراره قیام ایلدی .

« ملیت مجادلاتی ، قومیت استرقاباتی كیتدكجه آرتمق عثمانلیلر آره‌سنده مشترك برغایه‌نك وجودینی امحا ایلدی. دونكی جاسوس ومرتشیلر باشمزه حرتپرور ، مجدد ووطنپرور كسیلدیلر . ایشسز وكوزه عادی برآووقات حقوق عوامك مدافع شدیدی اولدی. عاجز مرتكب مأموره حرارتلی پولتیقه‌جی كسیلدی . كویاكه بوتون مملكت اوزرندن برجنت روزكاری وزان اولیوردی .

« ایشته بودفعه دخی غربالیلر طرزنده نائل تجدد اولمق خصوصنده‌كی تجربه‌مز موجب تألم اوله‌جق برصورتده هبا اولدی . شیمدی‌یه قدر وقوع بولان تجاربدن دها زیاده حائز اهمیت اولان شوصوك تشبث دیكر تجاربدن زیاده بادیٔ مصائب اولدی . » [١]

بوقدر مساعینك ، بوقدر اصلاحات وتجددتك هیچ برفائده‌یی انتاج ایتمه‌مسی ، بالعكس مصیبت وفلاكتلرمزی آرتیرمسی ، دولت وملتمزی دها الیم بروضعیته القا ایتمسی عجبا نه‌دندر؟ مشار الیه‌حضرتلری بونك‌ده جوابنی ویریورلر :

[١] مشروطیت ـ ایكنجی طبعی : صحیفه ٧ـ٩ ـ تاریخ طبعی ١٣٣٥ برنجی طبعی ١٣٢٩ ده‌در .

« بونجه مساعیمزك بویله علی الدوام دوچار عقامت اولمسی مملکتی طریق تجدد واصلاحاته ادخال ایچون یاریم عصرلق برزماندن بری تطبیق واتخاذ ایتمش اولدیغمز اصولك محض خطا اولدیغنده شبهه براقمیور .

« شو خطای مشئوم مملکتك حصول سعادت حالی ایچون ساده جه اوروپا قوانینی متنلرینك ترجمه ایدیلمسی وبونلرك بزده قبول وتطبیقی بهانه سیله بعضاً تحریفی کافی اوله جغی حقنده بزده موجود اولان قناعتمزدر . مثلا اصول عدلیه مزی اصلاح ایچون فرانسه نك یعنی بزم هیئت اجتماعیه مزه اصلا مقیس اولمیان اصل ومنشأی ایله حالت روحیه سی ، عادات وتعاملاتی ، سویهٔ عرفان ومدنیتی پك متخالف بولونان وبناءً علیه احتیاجاتی پك کثیر ومتنوع برهیئت اجتماعیه نك اصول عدلیه سنی قبول ایتدك . فرانسه نك اصول عدلیه سی حالت ومکملیتی ایله بزی جذب ایتدی و بو اصولك بزجه قبولی ایچون کافی کورولدی . حال بوکه هیچ کیمسه بو اصولك فرانسه یه هیچ بر صورتله بکزه مه ین بزم کبی بر مملکت ایچون موافق اولوب اولمایه جغنی دوشونمدی . معارف عمومیه مزی اصلاح ایچون دخی ینه تمامیله بویولده حرکت ایتدك . بالطبع الده ایدیلن نتایجده دها مضر اولدی . عاقبت قیمتدار بروقت ، برده برقاچ نسللر ضایع ایلدکدن صوکره بونجه فدا کارلقلرك اختیاریله وجوده کلن شیئی بوزمق مجبوریتنده بولونیورز .

« بوقدر نتایج معکوسه دن صوکره ینه غریبی اوراسیدرکه تجارب وعقل سلیمه منافی اولان بو اصول ینه اعتباردن دوشمه مش کورونیور .

« بزم شیمدی یه قدر هیچ بر اصلاحات اجراسنه موفق اوله مایشمز دائما بزجه یاپیلمسی مضر اولان ویاخود یاپیلمسنه امکان اولمیان شیلری یاپمق ایسته مش اولمقلغمزدن نشأت ایتمشدر . ایشته اصل سبب یکانه بودر . بزم اك مکمل واك مقتدر عناصرمزدن استفاده ایده میشمز (اصلاحات) نامی آلتنده لاینقطع مملکته ادخال ایدیلن بدعات وتجددات ابلهانه دن استفاده نك امکانی اولمدیغی حالده اك ایی عنصرمزی بونلری تطبیقه مجبور ایدرك سعی وغیرتلرینك امحا ایدیلمسندندر . چونکه مجددلریمز انسانلرك قوانین ونظامات ایچون دکل ، بلکه قوانین ونظاماتك انسانلر ایچون وجوده کتیریلمش اولدیغی حقیقتنی هیچ برزمان آکلایه مامشلردر . بر فرانسزه صوروکزکه : اکر فرانسه رجال حکومتی قومشولری بولونان انکلیزلرك قوانین ونظاماتنی تطبیقه قالقیشه جق اولورلر ایسه فرانسه نك حالی نه اولور ؟ بوکا جواباً : فرانسه نك موجب محوی اولور ، دیه جکنده شبهه یوق . چونکه فرانسه نك مجرای طبیعی انکشافنی بوزمش اولورلر . وبناءً علیه آنی برموت محققه محکوم ایلمش اولدقلرینی بلا تردد سویلرلر .

« ایشته کورولیورکه بوتون فنالقلرك اصل منشأی بردر : یعنی قوانین ومؤسسات اجنبیه نك قبول وادخالیله مظهر تجدد وترقی اولمقلغمز لزومنه بزجه قناعت حاصل ایلمك خطاسیدر . » ۱]

۱] مشروطیت ـ صحیفه ۱۰ـ۱۳ ایکنجی طبعی .

کورولیورکه تنظیماتده اولسون ، استبدادده اولسون ، مشروطیتده اولسون ، حاصلی هانکی دورده اولورسه اولسون بزده بر زمرهٔ مجددین واردرکه بونلر مملکتی غربلیلاشدیرمق ایچون مختلف شکللرده صحنه دن صحنه یه آتلایوب طورمقده درلر . بونلر البسه دکیشدیررکبی شکلدن شکله کیررلر . فقط روحلری اصلا دکیشمز . وصف ممیزلری ثابتدر : غرب پرست ! بعضاً آچیقدن آچیغه غربلیلاشمقدن بحث ایدرلر . بونك اظهارنده محذور کوردکلری زمان اوکا معارض کورونورلر ، موداده کی صفتی اکتساب ایدرلر . فقط افکار وحرکتلرینی تدقیق ایدیکز ، روحلرنده غرب پرستلکك بوتون زنده لکیله یاشادیغنی آکلارسکز . چونکه بونلرك بوتون سرمایهٔ عرفانلری ، حمولهٔ معلوماتلری غربکدر . اکر غربك مؤسسات ونظریاتنی حکمدن اسقاط ایده جك اولورسه کز اونلرك علمی ده صفره منجر اولمق تهلکه سی واردر . حال بوکه او مثلا علمای حقوقدن ، یاخود معارف وتربیه متخصصی ، یاخود دهاة اجتماعیوندندر . اما هانکی حقوق ، هانکی معارف ، هانکی اجتماعیات ؟ طبیعی یا فرانسز ، یا انکلیز ، یا آلمان . کندیسنه بونلردن بحثه قالقیشه جق اولورسه کز ایشی درحال مغالطه یه بوغار . عرفانك ، اجتماعیاتك وطنی یوقدر ، دیر . معهود نظریه لرینی سرده باشلار . کرك حقوقجی ، کرك تربیه جی ، کرك اجتماعیاتجی برچوق فرنك اسملری ازبرله مش ، فرنك نظریه لری بلله مشدر . اونلری اورته یه دوکر و « بو علمدر . بونك خارجنده سوز سویلنه مز . » دیر . دها فضله اعتراض ایده جك اولورسه کز النده متعدد تمغالر واردر : شریعتجی ، مرتجع ، مستبدر . . . بونلردن برینی درحال یاپیشدیرر . آرتیق او وقت مسئله علم کرسیسندن ضابطه اوطه سنه انتقال ایدر .

ایشته بزم مشروطیتجی علمای حقوقك ، تربیه واجتماعیات متخصصلرینك مملکتده ـ کندی تعبیرلریله ـ یاراتدقلری مؤسسه لر ، تنظیم ایتدکلری قانونلر هپ بو علمی واجتماعی (!) طریقلرله وجود بولدی . ملتلرك احوال اجتماعیه و روحیه لرینی ، عادات وعنعنه لرینی ، تفکر وتصوراتلرینی ، مبادی وتلقیات حقوقیه لرینی ادارهٔ عرفیه ایله دکیشدیرمك دنیانك نره سنده کورولمشدر ؟ اللرنده کی کتابلر : « قانونلر خلقك احوال روحیه واجتماعیه سنه ، اراده وتمایلاتنه اویغون اولمق اولمق ضروریدر . » دیدیکی حالده اونلر بوتون خلقی صرف کندی نفارینه ، کندی فرنکلشمش تصورلرینه کوره یوروتمك ایسته دیلر . عدلی اولسون ، معارفه متعلق بولونسون ، بوتون اجرا آتلری یاغیندن مال قاچریرجه سنه وقوع بولدی . حال بوکه باشقه مملکتلرده بر شیئی یرندن اوپناتمق ایچون قیامتلر قوپار ، بوتون ارباب علم وتفکر نقطهٔ نظرلرینی اورته یه قویار ، غزته لر او مسئله حقنده کمال سربستی ایله بیان مطالعاتده بولنور ، خلقك آرزوسی ، احتیاجاتی ، تمایلات روحیه سی کمال اهمیتله نظر دقته آلنیر ، حتی بعض مملکتلرده

طوغرودن طوغرویه خلقك افكار و آراسنه مراجعت اولنور؛ اوندن صوكره ملتك احوال روحیه واجتماعیه‌سنه اك اویغون شكل هانكیسی ایسه او قبول اولنور . یعنی خلقك آرزو وارادەسی بر قانون مخصوصله تثبیت اولنور . بزم مشروطیتپرور حقوقجیلر، اجتماعیاتجیلر ایسه كندی سقیم تصورلرینه كوره بر «حال جدید یاراتمق» ایسته‌دیلر؛ آقشام دوشوندكلرینی فرداسی قانون شكلنده ملته تبلیغ ایتدیلر . اما قانونلرله تحول وتجدد یاپمق ، انتظام اجتماعی‌یی مخل وحكمت تشریعه مخالف ایتمش؛ اولسون ، «العوام كالهوام» خلقك آرزوسنك ، ارادەسنك نه حكمی وار ؟ اونلر ، حقوق واجتماعیات متخصصلریدر ! بوتون خلق بر آره‌یه كلسه اونلر كبی دوشونه‌مز ، تصور ایده‌مز ، بر انقلاب اجتماعی وجوده كتیره‌مز ، یعنی (یكی حیات) یارانه‌ماز ! «انقلاب اجتماعی ، یكی حیات» دیدكلری‌ده غربك حیات اجتماعیه‌سندن باشقه بر شی دكل .

بونلرك برقسمی‌ده تنظیماتجیلرك علیهنده بولوندی . فقط شوراسنی آییرمق لازمدركه بو علیهدارلق غربك قوانین ومؤسساتنی تقلید ایتدكلرندن طولایی دكل ایدی . جسارت مدنیه كوستروب‌ده قرون وسطایادكاری اولان اسكی مؤسساتی دفعةً وتماماً قالدیرمادقری ایچون تنظیماتجیلری تنقید ایدییورلردی :

« بیك سنه اولكی عرب حقوقی فلسفه‌سندن ، بالذات عرب حقوقندن ملهم اولان شرعی تشكیلات و قانونلرك الهی بر مربوطیت وصداقتله تطبیق ایدیلدكاری زمانلر چوقدن كچمشدی . لزومسز وقوری بر تعصب حالنی آلان جاهلجه اعتقادلرله (كلخانه خط همایونی)نك نشر واعلاننه قدر محافظه اولونان بو شرعی تشكیلات وقانونلری عصری بر دولت قورمق ایسته‌ین ؛ دولتك تجدده اولان احتیاجنی تام بر قناعتله ادراك ایدن ، بویوك دینمكه شایان فداكارلقلر اقتحام ایدن تنظیماتجیلر حكمدن اسقاط ایدرك الهی دوره نهایت ویردیلرسه‌ده زمانمز حقوق فلسفه‌سنك ، حقوق تاریخنك معطی‌لری موجبنجه یكی بر تشكیلات وجوده كتیره‌مه‌مشلردی . یكرمنجی عصرده حالا روحانی ، شرعی محكمه‌لرك وجودی عفو اولونماز برجرمدی . بر مملكتده ایكی محكمه ناصیل اولوردی؟ بر دولت كه حقوقنی كندی طوغورماز ، قانوننه «كوكدن اینمش ، دكیشه‌مز .» دیردی ؛ او ، اصلا بر دولت دكلدی .

«عصرك حقوقی فلسفه‌سنده غایه ، زمانمزك حقوق ذهنیتندن ملهم قانونلرك تطبیقی ایدی . بویله ایكن بز ناصل اولورده بیك سنه اولكی (ربانی حقوق) ایله توزیع عدالت ایده‌بیلیردك . ؟

« كذلك تنظیمات بر معارف مؤسسه‌سی حصوله كتیرمش ایسه‌ده مكتبلری دینك نفوذندن تمامیله تجرید ایده‌مه‌مشدی . بو خصوصده (جذری) حركتده بولونمه‌یه ، ایشی كوكندن حل ایتمه‌یه موفق اوله‌مامشدی . مدرسه‌لرك تأثیراتی مملكتده حالا باقی ایدی . یكرمنجی عصرده مكتبلرمزك روحانی وظائفی تعلیم ایله اشتغال ایتمه‌ی عصرك ترقیاتی اوكنده مدهش كبائردن ایدی . معارف بو كون آرتق بر علم مسئله‌سی اولمشدی . دینی تحصیل مملكتك استحصالاتنده عامل اوله‌مازدی . منحصرا مادیات اوزرینه مبتنی عصر حاضرده آرتیق مكتبلری تمامیله (لائیك ـ لادینی) بر حاله قویمق ایجاب ایدردی . مملكتده ایكی معارف اولمازدی . مدرسه ذهنیتی حالا یاشایوردی . ایشته تنظیماتجیلر بو مسئله‌یی‌ده اساسلی برصورتده حل ایده‌مه‌مشلردی .

« صوكره ملتك حیات اجتماعیه‌سی‌ده قرون وسطائی ایدی ! قادین حالا اركككك اسارتنده ایدی ! خرستیان عادتندن باشقه برشی اولمیان تستره رعایت ایدییوردی . حال بوكه عصر حاضرده قادین حیات اجتماعیه‌یه اشتراك ایتمشدی . قادینك اودن طیشاری چیقمسی ، اركككله اوموز اوموزه چالیشمسی اقتضا ایدردی . صوكره تیاترو یكرمنجی عصرك تربیه اوجاقلریدی . خلقك ذوق بدیعیسنی انكشاف ایتدیرمك لازمهٔ مدنیت ایدی ... »

ایشته اوغرب پرست زمره مشروطیت دورنده‌ده بویله سویلیور وبوستورلره كوره اجرا آنده بولونیوردی . ادارهٔ عرفیه آلتنده انقلاب اجتماعی یاپیوردی . محاكم شرعیه‌یی مشیختدن آلیور ، فتوا خانه‌یی اهمیتدن اسقاط ایدییوردی . تربیهٔ دینیه اساسی اوزره اجرای تدریساتده بولونیور ، دینیه اوقاف مكتبلرینی سد ایدییوردی . مكتبلردن دینك نفوذینی قالدیرییوردی . قادینی سترهٔ حجابدن تجرید ایدییوردی . مملكتده ایشسز كوجسز برچوق كنجلر اولدیغی حالده حسیات اسلامیه‌یه رغماً قادینلری نظارتلره طولدورییوردی . یعنی تنظیماتجیلرك اكسیك براقدیغی ، خلقك انفعالندن چكیندیكی ایچون یاپه‌مادیغی اجرا آتی بونلر اكمال ایدییوردی . هله صوك زمانلرده اوقدر چیلغینجه‌سنه اجتماعی انقلاب دردینه دوشمشلردی كه بر آز دها اجرای حكم ایده‌بیلسه‌لردی دین ایله حكومتك تفریقنی رسماً اعلان ایده‌جكلر ، شیخ الاسلامی هیئت وكلادن اخراج ایده‌جكلر ، دولتك دینی دین اسلام اولدیغی قیدینی بیله قانون اساسیدن قالدیره‌جقلردی . یعنی بالاده‌كی آنكه لهاردك برنجی دستورینی تطبیق ایده‌جكلردی . وبونلری یاپمق ایچون (مسیلمة الكذاب) لرینك براشارتی ، برفتواسی كافی ایدی .

ایشته بونلر تنظیماتجیلری بو نقطه‌دن اتهام ایدییورلردی . تنظیماتجیلر جذری برصورتده حركت ایتمه‌مشدی . قرون وسطانك مؤسسات وتلقیاتنی ، عرب حقوق وقوانیننی ، عرب اجتماعیاتنی ییقه‌مامشلردی . عصری حقوقی ، عصری معارفی ، عصری اجتماعیاتی تمامیله تأسیس ایده‌مه‌مشلردی . اصلاحات وتنظیماتی نقصان یاپمشلردی .

یالكز شوراسنی قید ایتمك اقتضا ایدركه مشروطیتی تأسیس

ایدن خریتیرورلرك بلا استثناهپسی بو فکرده دکل ایدی. ایچلرنده بوتون ملتله برابر، مملکتی فلاکته سوروکله‌ین بو احوالدن متأثرا ولانلر پك چوقدی. اونلر خصوصی برزمره، برطائفه ایدی: مشروطیت، یاخود ملیت پرورلك پرده‌سنه بورونمش غرب پرستلر ایدی. کیت کیده بوتون نفوذ وقدرتی اللرینه کچیرمك شخصی دوشونجه‌لرینی، فرنکلشمش تصورلرینی موقع فعله قویمه‌یه تشبث ایتمشلردی. بو حرکتلری هیچ شبهه یوق که تمامیله فضولی ایدی. عینی مذهب سیاسینك همان اکثری منتسبلری اونلرك افکار وتصوراتنه معارض ایدی. حال بوکه اونلر هیئت عمومیه‌نك شخصیت معنویه‌سی نامنه حرکت ایدییورلردی. وبو یوزدن مملکته متمادیاً سیاسی واجتماعی منافرت تخملری صاچیورلردی. بالطبع بو بر تغلب ایدی. وبو تغلب یالکز سیاسی دکلدی. دها زیاده اجتماعی ایدی، که تغلبك بونوعی دنیانك هیچ بر یرنده کورولمه‌مشدی. ادارهٔ عرفیه آلتنده انقلاب اجتماعی یاپیلمق ایسته‌ندیکنی بر اونلرده کوردك، برده شیمدی بولشه‌ویکلرده کورییورز. بر ملتك احوال اجتماعیه‌سنی جبراً دکیشدیرمك طبیعته قارشی یورومکدن باشقه بر شی دکلدر. ایشته هپ او چیلغینلقلرك نتیجه‌سیدرکه ملتك احوال مادیه ومعنویه‌سی پك الیم وفجیع بر شکله کیرمش اولدی.

واضح برصورتده کورولیورکه مشروطیت دوری تنظیمات دستورلرینی دها اساسلی وجذری صورتده تطبیق ایدن ایکنجی بر تنظیمات حرکتی شکله کیرمشدی. مجادله انکه لهاردك دیدیکی وجهله، مجادله عینی مجادله ایدی: « هیئت اجتماعیهٔ اسلامیه‌یی هیئات اجتماعیهٔ خرستیانیه‌یه یاقلاشدیرمق، یعنی اسلامدن اوزاقلاشدیرمق! اورته‌ده‌کی مانعه‌یی (یعنی دینی) بوسبتون ازاله ایدرك حکومتی عالم خرستیانیتده اولدیغی کبی قوانین دینیه‌نك تأثیراتندن آزاده لاییك برحاله کتیرمك! » برنجی دوره‌ده‌کی تنظیماتجیلر بر درجه‌یه قدر خلقك اغبرار و انفعالندن چکیندکلری ایچون برنجی دستوری تمامیله تطبیقه جسارت ایده‌مدکلری حالده مشروطیت دورنده‌کی تنظیماتجیلر بو جسارتی کندیلرنده کورمشلر وجذری تطبیقاته باشلامشلردی. شوقدرکه زمان مساعده ایتمدیکی ایچون تمامیله تطبیقه موفق اولامادیلر. وضعیتده بویوك بر تحول حصوله کلدی. آناطولینك اورته‌سنده بوسبتون باشقه ماهیتده برملت مجلسی تشکل ایتدی. وعنایت حقله ملتك زمام مقدارتنی النه آلدی.

* * *

شیمدی بویوك ملت مجلسی غایت مهم برمسئله قارشوسنده‌در: ملتك بنیهٔ اجتماعیه‌سنه، احوال روحیه‌سنه تمامیله یابانجی اولان او مؤسسات وقوانین ایله‌می تدویر امور ایده‌جکدر؟ یوقسه ملتك روحنه، حسیاتنه، تمایلاتنه اویغون برخط حرکتمی اختیار ایده‌جکدر؟ یعنی بو مملکت وملت ایچون محض فلاکت اولدیغی تجارب عدیده ایله ثابت اولان تنظیمات دستورلرینه توفیق حرکت ایده‌رك اونی اکماله‌می چالیشه‌جقدر؟ یوقسه تنظیماتك وجوده کتیردیکی فرنك مؤسساتنی، فرنك قانونلرینی الغا ایده‌رك تمامیله وحقیقی برصورتده اسلامی تشکیلات وموضوعاتنی تأسیس ایده‌جکدر؟ ایشته اساس مسئله بودر. هرشیدن اول بو مسئله‌نك تثبیتی اقتضا ایدر. چونکه برکره بو تقرر ایتدکدن صوکره آلت طرفی قولایدر. هیچ برمسئله‌نك حلنده کوجلك چکیلمز. معضل کورونن بوتون مسائل داخلیه و اجتماعیه پك سهولتله حل ایدیلیر. دیمك که بویوك ملت مجلسنك قارشوسنده بوکون ایکی یول واردر:

۱) تنظیمات یولی،

۲) مسلمانلق یولی.

واقعا بو مجلس اجنبی استیلاسنه قارشی صرف مملکتی مدافعه مقصدیله تشکل ایتدی؛ فقط حسن تدبیری سایه‌سنده مملکتده تأسیس وحدت ایله دولتی اضمحلالدن قورتاردیغی ایچون ملتك اعتمادینه مظهر اولمشدر. بناءً علیه بو مجلس عالینك، مملکت ایچون محض فلاکت اولان تنظیماتجی دستورلرینه نهایت ویره‌جك حقیقی بر ادارهٔ اسلامیه تأسیس ایده‌جکنه ملتك اطمئنان تامی واردر. ذاتاً مجلسك اکثریت عظما اعتباریله حالت روحیه‌سی بو مرکزده اولدیغی رعنا بر صورتده کورولمکده‌در. بر چوق اسلامی اجرا آتی بونك دلیل باهریدر. بویوك ملت مجلسی وحدت سیاسیه‌یی تأمین ایله مملکتی اضمحلال محققدن قورتارمسی اعتباریله تاریخ ملیمزده اك پارلاق بر موقعی احراز ایتدیکی کبی دولتمزك طبیعت اصلیه ومزاج اسلامیسنه مخالف اوله‌رق خارجدن کتیریلن اجنبی تأسیسات ونظریاتندن ده ملتی تخلیص ایدرك حقیقی بر دولت اسلامیه تأسیس ایله اسلام تاریخنده‌ده بر صحیفهٔ غرا کشادینه موفقیتی جناب حقدن تمنی اولنور. زیرا مسلمانلر اللهدن، پیغمبردن صوکره هرشیلرینی دولت وحکومتلرندن بکارلر. اسلامیتده روحانیت اولمادیغی ایچون مسلمانلرك الله ایله آره‌لرنده‌کی واسطه‌لری خوجه‌لری دکل، حکومتلریدر. مسلمانلر کرك منفعت دنیویه‌لرینك، کرك منفعت اخرویه‌لرینك آنجق دولت وحکومتله قائم بولوندیغنی بیلدکلری ایچون آنك اوغورنده فدای جان ایتمه‌یی اك بویوك فضیلت وثواب عد ایدرلر. مسلمانلق هم اعتقادی و اخلاقی، هم اجتماعی وسیاسی برمؤسسه‌در. دین اسلام انسانلرك هم مادی، هم معنوی بوتون احتیاجاتنی اك معقول واك معتدل برصورتده تأمین وتطمین ایده‌جك اساسات محکمه وضع ایتمشدر. بناءً علیه مسلمانلق اخلاقیاتنی اعتقاداتندن، اجتماعیاتنی اخلاقیاتندن، سیاستنی‌ده اجتماعیاتندن اقتباس ایلر. او اویله حق، اویله حکیم وعادل وبو اوصافندن طولایی اویله انقسام ناپذیر برکل نامدرکه انسان تأمین سعادتی ایچون اوکلك هیئت مجموعه‌سنه رعایت مجبوریتنده‌در. برمسلمانك دیننه قارشی اولان ارتباطی لازم الادا بر وظیفهٔ وجدانیه‌سی اولدیغی کبی اوقوت واهمیتده بر وظیفهٔ اجتماعیه وسیاسیه‌سیدر. مسلمانلر کندی اسلامی اساسات ودساتیرینی فدا ایتدکلری

تقديرده هم حيات معنويه‌لرينه ، هم موجوديت مليه و اجتماعيه‌لرينه قصد ايلمش اولديغى بيلدكلرى ايچون كندى اساسات ودساتير اسلاميه‌لرينه يابانجى اولان افكار ونظرياته قارشى بك طبيعى اوله‌رق برحس نفرت بسلرلر . حريت ، مساوات ونساند اسلامك سجاياى مخصوصه‌سيدر. بين الاسلام صنوف وطبقه فرقلرى ، رجحان وتحكملرى يوقدر . اسلام خالقك حكومته ، حكومتك خلقه قارشى وظائفى ، اره‌لرنده‌كى مناسباتى تعين وتحديد ايدرك موازنهٔ سياسيه‌نك حصولنى تأمين ايتمشدر . هيچ برشكل حكومتله تقييد ايلديكى انسانلرى ، حقوق ووظائف متقابله‌لرينه حرمت ورعايت شرطيله ، احتياجلرينه كوره حركتده حروسربست براقمشدر. وضع ايتديكى دستورلر فطرت انسانيه‌يه تماميله موافقدر ، بناءً عليه ابديدر ، زمان ايله مقيد دكلدر . بشر ياشادقجه اوندن عالى بردستور كشف ايتمسنه احتمال يوقدر . مثلا قوهٔ اجرائيه ايچون وضع ايتديكى دستورلر كه اماتى اهلنه توديع ، بين الناس عدالتله اجراى حكمدن عبارتدر — بشرك سعادتى تأمينه كافل الك مهم حقوق اساسيه‌در. بوتون دنيانك حقوق شناسلرى بر آرمه طوپلانسه بو دستورلردن عالى براساس وضعنه موفق اوله‌مازلر . اسلامك بوتون احكامى محض حكمتدر . اسلامده حكومت : قوانينك اجراسى، وحدت اجتماعيه وشوكت سياسيه‌نك انتظام وكمالنك محافظه‌سى، حقوق دينيه و مدنيه‌نك مدافعه‌سى ايله مكلف بر هيئتدر . اسلامده حاكميت قانونده‌در . روح اسلام ؛ اهالينك مولاسى ، صاحبى ، متحكمى بر حكومت تشكلنه قطعياً مساعده ايتمه‌مشدر . وظائف حكومتى ايفا ايدن اشخاص ايچون نه حقوق مخصوصه ، نه ده خصوصى عنوانلر، امتيازلر موجود دكلدر . بوتون ملوك وامرا ، عين افراد كبى ، قانون كلى‌يه تبعيتله مكلفدر . حق حكومتك بالذات حل وعقد اقتداريده يوقدر . اسلامده قوانينك حادثاته تطبيقى بيله منافع عموميه‌يه توفيق ايديلير . يوقسه ملوكك ، امرا وحكامك ارادهٔ ذاتيه‌لرى ومقاصد خصوصيه‌لرى تطبيقاتده مؤثر اوله‌ماز .

اسلاميت — اوروپاده اولديغى كبى — نفوذ سياسى‌يى ، يا خود مستقلا برامتياز وصلاحيتى حائز برموجوديت روحانيه يوقدر. وظائف ارشاديه‌يى وعلوم دينيه‌يى افراد اسلاميه كندى آره‌لرنده تداول ايتديررلر. تدريسات دينيه‌يى ايفا ايدن مدرسلر معلميندن باشقه بر شى دكلدر . اسلام، معبود ايله عابد آره‌سنده واسطه‌يه احتياج ولزوم كوسترمه‌مشدر. هر كس عبادتده، امامتده ايده‌بيلير .

اسلام اصالت و زادكانلق ايچون احكام استثنائيه‌يى‌ده رد ايلمشدر. بناءً عليه اسلامده اوروپاده اولديغى كبى زادكان ناميله برصنف ممتاز يوقدر. اسلامك تشكل اجتماعيسنده اخوت ايله مساوات ايكى دستور معظمدر. خير وتقواده تعاون ، حقوق متقابله‌لرينى مدافعه‌ده فلاكت و مصائبه قارشى مظاهرت ، يكديكرينك مال و جانى وقايه ايله مكلفدر . حدود اسلاميه‌دن هرهانكى برقطعه‌ده معروض تجاوز اولان مسلمانلرك امدادينه مسارعت ، اقطار سائره‌دكى اسلامك اوزرينه برفريضه‌در . اخوت خاصهٔ اسلاميه، دينى ، وجدانى ، حقوقى ، اجتماعى غايت متين اساسلر اوزرينه مؤسسدركه بوسايه‌ده انتشار واعتلاى اسلام دورلرنده هردرلو جنسيت اختلافاتى، قوميت منازعاتى اورته‌دن قالقمشدر. احكام اسلاميه بوتون مسلمانلرى احكام عموميه‌ده متساوياً مكلف ويا مستفيد ايدر . وكيمسه‌يى تفريق ايتمز. امتيازلى ومستثناهيچ برفرد ويا جماعت يوقدر.

اسلامده هم تربيهٔ فرديه ، هم تربيهٔ اجتماعيه اساسى واردر. فردى وظائف فرض عينلرله ، اجتماعى وظائف فرض كفايه‌لرله تثبيت اولنمشدر. اسلاميت مسلمانلرك وحدت فكريه و سياسيه‌لرينى تأمين ايده‌جك الك متين احكام اجتماعيه وضع ايلمشدر. مسلمانلق اديان سائره كبى ، بالخاصه خرستيانلقده اولديغى كبى، حيات معنويه‌يه انحصار ايتمز . مسلمانلغك تكامل فردى وبالخاصه تكامل اجتماعى وسياسى سايه‌سنده على الاطلاق بشريتى اولاً وبالذات بودنياده ، ثانياً دارعقباده مسعوديته ايصال وكماله مظهر ايتمكدر . دين اسلام بوتون احكامنده عقل بشره خطاب، فطرت بشره استناد ، تكامل بشرى استهداف ايدر . اسلامك وضع ايتديكى دستورلر دينى ، دنياسنى تمقله قادر برهيئت اجتماعيه حصوله كتيرمشدر.

اسلامك اوصاف كاشفهٔ حقوقيه‌سى، عدالت مطلقه‌يه استناد ايتمسى ومنحصراً سعادت امتى استهداف ايتمسى‌در . بناءً عليه حكمت ومعدلت ايله تساندى ، خلاف عقل و طبيعت اولان تمايلات و احتراصاتدن تباعدى ضروريدر ؛ صنوف اجتماعيه‌نك تكاملنى ، هيئت اجتماعيه‌نك اقبال واستقبالنى ضامندر . مسلمانلق معظم بر انقلاب وجوده كتيرمش ؛ الى لابد بشرك ناظم مقدراتى اوله‌جق احكام عاليه وضع ايلمشدر . اسلامك قواى متينه‌سى ، دساتير فطريه‌سى هر عصره موافقدر .

اسلامك اوصاف كاشفهٔ تاريخيه‌سى : سياست فرديه‌سنده فداكارلق، سياست خارجيه‌سنده استعلا، سياست داخليه‌سنده‌ده انقيادددر . اسلام سياست فرديه‌سنده حيات افرادى حيات اجتماعيه‌يه ، منافع اشخاصى دائما منافع عموميه‌يه ربط ايله‌مش واويولده تعليم وتربيه ايلمشدر . اسلامده استعلا: اعلاى كلمةالله، يعنى توسيع حكومت ، تنفيذ حاكميت صورتلرنده تظاهر ايتمشدر . اسلام عزت ايله ، اعتلا ايله آمردر . (الاسلام يعلو ولا يعلى عليه) الك بويوك والك برنجى دستوردر . اسلامده ذلت واسارته تحمل يوقدر . اسلامده عطالت وسؤتوكل يوقدر . سياست داخليه‌سنده‌كى انقيادايسه ، (انما الطاعة فى المعروف) حديث شريفى موجبنجه قانون حقه اطاعت ، قانون محمدينك بلا مقاومت سلطنت عظيمه‌سيدر .

ايشته بو قدر عالى ، بو قدر معظم اساسلر اوزرينه قورولان اسلام وحدت اجتماعيه‌سنك برنجى تظاهرى وحدت حاكمه، ايكنجيسى

وحدت ملیت ، اوچنجیسی‌ده وحدت ریاستدر . بوز میلیونلرله مسلمان قرآن کریمه برله‌شیر . هیچ بر مسلمان ملیت عامهٔ اسلامیه‌نك بداههٔ ضررینه اوله‌رق کندی فردیتك ، کندی قومنك و ملتنك دیکر اقوام اسلامیه‌یه فائق وغالب اولمسنی ، دیکرلرینك مغلوب قالمسنی ایسته‌یه‌مز . وحدت وشوکت اسلامیه‌یی محافظه ایچون بو اك بویوك بر اساسدر . وحدت ریاست ایسه کرك دینه ، کرك اداره‌یه وسیاسته شاملدر .

والحاصل اسلام ، قوتلی بر حکومت اداره‌سنده قانونی بر جمعیت تأمین ایدرك بو جمعیتك افرادینه قوانین عادله‌نك تحت کفالتنده حقوق فطریه تأمین ایدن ، فردك و جمعیتك انکشاف وتعالیسی ، مادی ومعنوی ترقیسی ایچون هر درلو وسائلی ارائه ایلهین بر دین اجتماعیدرکه بر وقتلر تاریخ عالمده قدرت ، ثروت ، مکنمایت و بین الملل مدنیتجه نظیری کورولمهین خلفای راشدینی ، دولت امویه ، عباسیه ، غزنویه ، سلجوقیه وعثمانیه‌یی یاشاتمش وامت اسلامیه‌یی هر برده بلع اولونمقدن صیانت ایتمشدر .

بناءً علیه متفکرلریمزك ، اولیای امورمزك بودرجه‌لرده اهمیت وخصوصیتی حائز اولان اسلام غایه‌سنی اساس الاساس سیاست واجتماعیات طانیملری ، بنهٔ اسلامه‌کی بو معظم وحدته نظر احترام ایله باقه‌رق اللرندن کلدیکی قدر اونی تحکیم وتقویه چالیشملری الك متمم وظیفه لریدر .

شو حقیقت کونش کبی ظاهردرکه مسلمانلر ایچون فوز وفلاح نجق دینلرینه صمیم صیقی صاریلمقدهدر . اسلامدن اوزاقلاشمق ، اجنبی مؤسسات وقوانینی ایله تأمین موجودیته چالیشمق انقراض محققدر ، موت کلیدر .

(یاایها الذین من آمنو من یرتدمنکم عن دینه فسوف یأت الله بقوم یحبهم ویحبونه اذلة علی المؤمنین اعزة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله ولا یخافون لومة لائم ذلك فضل الله یؤتیه من یشاء والله واسع علیم)

اشرف ادیب

مجددلر

قرآن کریمك بزه وعد وتبشیر ایتدیکی وجهله حق تعالی اهل ایمانی ، یریوزنده ، اولجه ، حکمران ایتدیردیکی کبی ، حاکم قیله‌جق ؛ اونلر ایچون انتخاب ایتدیکی دینی یریوزنده تأسیس واونلرك اندیشه‌لرینی أمن واطمئنانه تحویل ایده‌جکدر . (۱) بو وعد الهی یالکز بر یوزنده اسلام دولتنك تأسیسی دکل ، بقاسنی ده ، رسالتپناه افندیمزه وارث اولهجق خلفالرك کوندرلهجکنی ده ، مسلمانلرك یریوزنده حاکم برملت اولهجقلرینی ده تبشیر ایدیور .

بو مواعید الهیه‌نی تضمن ایدن آیت کریمه‌ده وارد اولان « اولجه یریوزنده حکمران اولان ملتلردن مقصد بالخاصه بنی اسرائیلدر . (۲)

مسلمانلر بو آیت کریمه‌نك وحی اولندیغی زمانده هر طرفدن دشمانلرله محاط ایدیلر . مسلمانلر اندیشه‌ایچنده‌لردی . عربستان مشرکلرله طولو ایدی .

« نور » سوره‌سنده تبشیر اولنان بو مظفریت عظما بو قاریده مالاً نقل ایتدیکمز آیت کریمه ایله اك واضح و اك قطعی صورتده تایید اولنمقده‌در . بو آیت کریمه‌ده‌کی وعد الهی اسلام سلطنتنك تأسیسی ومسلمانلرك بر ده ارض موعوده‌ده بنی اسرائیله خلف اوله‌جقلرینی تبشیر ایدیور وبنی اسرائیلی اصلاح ایتمك ایچون پیغمبرلر کونده‌ریلدیکی کبی مسلمانلره‌ده مجددلر کوندریله‌جکنه اشارت ایدیور .

بو اشارت سبحانیه رسول اکرم افندیمزك « محقق جناب حق هر عصرك باشنده مسلمانلره دینلرینی تجدید ایده‌جك . بر مجدد کوندره‌جکی » حقنده وارد اولان حدیث شریفلریله توضیح ایدیور . بناءً علیه بو آیت کریمه‌ده‌کی وعد الهی یالکز اسلامك سلطنت دنیویه‌سنه‌دکل ، سلطنت معنویه‌سنه‌ده اشارت واردر .

الحاصل مسلمانلر ایچنده دینی مجددلرك أمر ظهوری قرآن کریم طرفندن بیان اولنمش ، رسول الله افندیمز طرفندن تأکید ایدلمش بر کیفیتدر . نیته‌کیم اون اوچ عصردن بری هر عصرده ظهور ایدن مجددین اسلامیه‌نك اسملری بزر بزر صایلیور .

مجددلرك وظیفه‌سی نه‌در ؟ دین اسلامك تیردیکی حقائقه دعوت ، عصرك احتیاجلرینی تدقیق ، مسلمانلرك دوچار اولدقلری خسته‌لقلری تشخیص وتداوی‌در . یریوزنده اسلام حاکمیتنك دوامنی تبشیر ایدن کتاب الله ، هر عصرده بر مجدد دینك ظهور ایده‌جکنی تأکید بیوران رسول الله مسلمانلرك عظمت واقبال شاهقه‌لرندن دوشه‌جکلرینی ، دساتیر اسلامیه‌یی برکون اهمال ایدمرك وحدت ملیه‌لرینی کوشه‌ته‌جکلرینی ، الحاصل بو کونکی کال تألمله کوردیکمز سقوطلره دوچار اوله‌جقلرینی لبته بیلیورلردی . فقط بو کبی تدنیلرك موقت برماهیتی حائز اولدیغی ، بو کبی تدنیاتك اسلام سلطنت مادیه ومعنویه‌سنی تهدید ایده‌جك بر شکل المسنه ظهور ایده‌جك مجددلرك مانع اوله‌جقلرینی ومسلمانلرك مجدد بر قدرتله بنه اسکی موقعلرینه اعلا ایده‌جکلرینی تبشیر ایدیورلر .

شیمدی‌یه قدر هپ کوردك : اسلام سلطنت مادیه‌سنه وورولان هر ضربه مسلمانلرك فعالیتنی تزیید ایتمك ، یکی سلطنتلر قورمه‌لرینه سائق اولمق بی نتیجه‌لر ویرمش وبو صورتله وعد الهی تحقق ایده‌کلمشدر .

اسلامك سلطنت معنویه‌سنه کلنجه بالخاصه عصر اخیر طرفنده علم ومدنیت اعتباریله کری قالمقلغمز وبر عصردن بری دوام ایدن مساعی قاصرانه‌مزك مثبت بر نتیجه ویرمه‌سی اوزرینه دیارمزه چوکن ظلمتك بر مجدد دینك ظهوریله پیدری زائل اوله‌جغی‌ده محققدر . شیمدی‌یه قدر اسلام دیارنده دینی مجددلر اکسیك اوله‌مشدر . بوندن بویله‌ده اکسیك اولیه‌جغنه ایمانمز بر کالدر . کتاب کریمزك وعد بیوردیغی وجهله اسلامك سلطنت مادیه ، ومعنویه‌سی دائما پایدار وحاکم قاله‌جق ، مسلمانلرك اندیشه‌لری أمن واطمینانه مبدل اوله‌جقدر .

« آقشام » عمر رضا

---

۱) سورهٔ نوح ، ۵۵ نجی آیت . ۲) قاضی بیضاوی .